

Wettelijke bescherming van de Nederlandse Zoogdieren

Reinier Akkermans

De wetgever bemoeide zich oorspronkelijk alleen met de inheemse zoogdieren als ze nuttig of lastig waren. De meest opvallende soorten zijn daarom opgenomen in de jachtwet. Later vond men dat sommige zoogdieren gewoon bescherming verdienden. Dit resulteerde onder andere in bescherming van de vleermuizen in de natuurbeschermingswet. Het vreemdste is voor de buitenstaander het voorkomen van de muskusrat in de plantenziektenwet. Daarnaast zijn er ook nog soorten, die in geen enkele wet voorkomen, zoals de spitsmuizen. Men mag ermee doen wat men wil.

De vier belangrijkste faunawetten van Nederland.
Foto Els Jans.

Heerlijke jachtrechten

De christelijke cultuur heeft lange tijd invloed gehad op hoe de Nederlander met de wilde dieren in zijn land omging. Het christendom leert dat de mens de rentmeester is van de schepping. Hij mag de dieren en planten gebruiken, maar niet vernietigen. Waar het dieren betreft, is het gebruik van jachtwild het eerste geweest waarover vorsten zich zorgen maakten. De vorsten behielden het recht voor dieren te jagen aan zichzelf. Door middel van een strenge wetgeving probeerden zij de burgers en de boeren van de jacht te weerhouden. Reeds in de Middeleeuwen waren er lokale jachtverordeningen. Deze jachtverordeningen hadden een beschermende werking op het daarin genoemde wild. Voor de meeste diersoorten interesseerden de heren zich niet. Alleen begeerde zoogdiersoorten, zoals edelhert, ree, wild zwijn, haas of konijn mochten uitsluitend door de vorst en zijn gezellen worden bejaagd. Alle overige soorten waren vogelvrij. Wat men daar mee deed interesseerde niemand.

Deze heerlijke jachtrechten kwamen in Europa met de Franse revolu-

tie op de tocht te staan. In Nederland werden de heerlijke jachtrechten pas afschaft bij de totstandkoming van de eerste jachtwet rond 1850.

Opkomst bescherming

Het belang dat de mens in een diersoort stelde, staat aan de bron van de eerste regelgeving. De overheid regelde wie de dieren mocht exploiteren en wie niet. De bescherming van de dieren kwam niet aan bod. Pas aan het eind van de 19e eeuw zag men in dat soorten in hun voortbestaan werden bedreigd. Bovendien werd men zich in die periode bewust van de soms gruwelijke mishandeling van dieren. Pas rond de eeuwwisseling worden de eerste natuurbeschermingsorganisaties opgericht (Vogelbescherming 1899, KNNV 1901).

Ook de wetgever ontging deze nieuwe gedachtenstroming niet. In 1880 werd de "wet tot bescherming van diersoorten nuttig voor landbouw en houtteelt" van kracht. Een van de diergroepen, die hierin opgenomen werd, waren de vleermuizen. Daarmee is Nederland het eerste land geweest, dat vleermuizen bescherming bood. De genoemde wet werd in 1914 vervangen door de nuttige dierenwet 1914 en daarmee verloren de vleermuizen hun wettelijke bescherming weer. Op deze nuttige dierenwet werd in 1917 de "mollen, egels en kikvorschenwet" gebaseerd. Deze wet gaf opmerkelijk genoeg bescherming aan mollen. Het vangen van mollen en egels werd gebonden aan een schriftelijke vergunning, afgegeven door de commissaris der koningin in de provincie. Er werden om wille van hun pels zoveel mollen gevangen, dat men bang was dat de dieren zouden uitsterven en hun nuttige werking (het eten van schadelijke insecten) verloren zou gaan. Van deze wet ging niet al te veel kracht uit. Op grote schaal is er de hand mee gelicht, vooral in de periode na de Tweede Wereldoorlog. Bovendien was de werkwijze in de landbouw zodanig veranderd, dat boeren mollen meer als schadelijk dan als nuttig zagen. In 1963 is de "mollen, egels en kikvorschenwet" ingetrokken en kregen mol en egel weer een onbeschermde status. De nuttige dierenwet bestaat nog steeds, maar hij is leeg. Geen enkele soort valt er meer onder.

Het systeem van afschotvergunningen heeft bijgedragen tot de uitbreiding van de ree in Nederland. Foto Rob Cuypers.

Jachtwet

De "wet tot regeling van de jagt en de visscherij" uit 1850 werd in 1921 vervangen door de jachtwet 1921. Deze jachtwet regelde niet alleen de rechten op de jacht, maar had vooral ook oog voor het landbouwbelang. In de oude wet moesten boeren het wild op hun land gedogen, maar in de nieuwe wet kregen boeren rechten als ze wildschade leden. De jager kreeg de verplichting wildschade te voorkomen en desnoods de schade te vergoeden. In deze wet werd ook het begrip schadelijk wild ingevoerd (pas in 1977 vervangen door de term overig wild). Boeren mogen deze schadelijke soorten op hun grond bestrijden. Tot het schadelijk wild behoorde destijds onder andere eekhoorn en wild zwijn.

In 1954 werd een nieuwe jachtwet van kracht. Voor de bejaagbare diersoorten gaf deze wet enkele verbeteringen. De jachtwet is voor het laatst gewijzigd in 1977. Er zijn thans nog 20 zoogdiersoorten in de jachtwet opgenomen, verdeeld over vier categorieën:

- grofwild: edelhert, damhert, ree, wild zwijn, moeflon.
- klein wild: haas.
- wild artikel 8, lid 1 (boerenwild): konijn, vos, verwilderde kat.
- overig wild: bunzing, hermelijn, we-

Strychnine is een verboden gif, maar onder de naam taupicine mag het tegen mollen worden gebruikt. Foto Els Jans.

zel, das, otter, boommarter, steenmarter, wilde kat, eekhoorn, gewone zeehond, grijze zeehond.

Exemplaren van de genoemde soorten genieten alleen bescherming van de jachtwet als ze vrij-levend zijn. In gevangenschap geboren dieren vormen geen wild in de zin van de jachtwet. Men mag dergelijke gekweekte dieren derhalve vrij bezitten. Een tamme das, wild zwijn of rode eekhoorn, mits in gevangenschap gefokt, is niet verboden.

Grofwild

Sinds 1954 is de jacht op edelhert, damhert, moeflon en ree aan afschotvergunningen gebonden. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen afschot in de vrije wildbaan en afschot in gesloten wildbanen. Een gesloten wildbaan is een perceel bos omgeven door een raster, zodat de dieren er niet in of uit kunnen. In zo'n wildbaan worden de dieren niet beschouwd als wild in de zin van de jachtwet, maar hebben ze een eigenaar net zoals koeien in de wei. In een gesloten wildbaan is geen afschotvergunning nodig. Damherten en moeflons komen vrijwel uitsluitend in gesloten wildbanen voor, zodat hiervoor zelden afschotvergunningen worden aangevraagd.

Dit afschotvergunningensysteem heeft er mede toe geleid dat de overbejaging van reeën stopte. De ree zag daardoor kans zijn populatie te vergroten en zich over grote delen van

Nederland te verbreiden. Voor de andere drie grofwildsoorten maakte dit vergunningstelsel niet zo'n verschil, omdat het zwaartepunt van hun verspreiding binnen de rasters valt.

Klein wild

Het enige dier in deze categorie is de haas. Hazen zijn bejaagbaar van 15 oktober tot 31 december. De rest van het jaar zijn ze beschermd. Hazen mogen alleen door de jachthouder worden geschoten. In geval van schade (fruitteelt) worden soms afschotvergunningen buiten het jachtseizoen verstrekt.

Boerenwild

Hoewel de term schadelijk wild door de wetgever is verlaten, bestaat de categorie dieren die schade kunnen aanrichten nog steeds. Het staat de grondeigenaar vrij deze dieren op de bij hem in gebruik zijnde grond te bestrijden. Hij mag daarbij gebruik maken van fretten, buidels (soort netje), kastvallen en middelen tot slaan of delven (schop en stok). Een geweer is alleen toegestaan indien de betreffende boer over 40 hectare aaneengesloten grond beschikt. Iedereen mag dus op zijn grond konijnen, vossen of verwilderde katten vangen en doden. Aan het jachtmiddel waarmee zijn echter beperkingen verbonden.

De verwilderde kat vormt een juridisch probleem. Verwilderde katten komen in Nederland nauwelijks voor. De meeste katten in het vrije veld blijken huiskatten te zijn, die een eigenaar hebben waarvan ze huisvesting en voedsel krijgen. In de praktijk blijken veel mensen, die naast een jachtveld wonen, regelmatig hun kat te missen. Deze huisdieren vormen geen wild in de zin van de jachtwet. Als de jager een huiskat schiet, overtreedt hij de dierenbeschermende bepalingen uit het wetboek van strafrecht.

Overig wild

Tot de categorie overig wild behoren de meeste in de jachtwet opgesomde zoogdiersoorten. Op twee na is de jacht op deze soorten het gehele jaar gesloten. Otter, das, boommarter en steenmarter hebben al vanaf 1948 een onbejaagbare status. Wel zijn tot in de jaren zestig nog regelmatig afschotvergunningen voor das en otter afgegeven. De jacht op de twee zeehon-

densoorten werd in 1962 gesloten, op de eekhoorn in 1977 en op de wezel in 1987. De bescherming op grond van de jachtwet is niet erg verstrekkend. Men mag de dieren niet doden, maar bijvoorbeeld wel dassenburchten uitgraven. De burcht is niet beschermd. Bovendien kan de minister van landbouw, natuurbeheer en visserij in theorie elk moment de jacht weer openen. Het bezit van dode exemplaren of huiden van bovengenoemde soorten is wel aan vergunningen gebonden.

De kleine marterachtigen zijn altijd stiefmoederlijk behandeld. Ze werden (worden) door jagers als schadelijk beschouwd en kregen pas voor het eerst een schoontijd in 1977. Momenteel zijn van de marterachtigen alleen bunzing (van 15 augustus tot en met 15 februari) en hermelijn (van 15 november tot en met 15 februari) bejaagbaar. Een jachthouder mag deze soorten in zijn jachtveld uitsluitend met het geweer bejagen. Bunzing en hermelijn mogen ook door de grondgebruiker op zijn erf worden gedood. Het gebruik van geweer of kastvallen is daarbij niet toegestaan. De uitsluiting van kastvallen is eigenlijk een (gelukkige) fout in de wet, ontstaan bij de wetswijziging van 1977. Hierdoor is het in de praktijk voor de grondgebruiker onmogelijk deze dieren op zijn erf te bejagen.

Een merkwaardige soort op deze lijst is de wilde kat. Hoewel deze soort vanaf 1954 bij de onbejaagbare soorten genoemd staat, is hij nog nooit met zekerheid in Nederland aangetroffen. De dichtstbijzijnde populatie leeft in de Belgische Ardennen.

Natuurbeschermingswet

De natuurbeschermingswet kent de meest vergaande beschermingsbepalingen. Het vangen, verontrusten, doden of bezitten van een op grond van de natuurbeschermingswet beschermde diersoort is verboden. Ook hun holen en verblijfplaatsen zijn beschermd. Een dood of opgezet dier mag men niet vrijelijk bezitten. Hiervoor is een ontheffing vereist. De natuurbeschermingswet is uitgevaardigd in 1967 en sinds 1973 zijn 26 zoogdiersoorten als beschermd aangewezen. Het aantal beschermde soorten lijkt relatief groot, maar hieronder bevinden zich 20 soorten

vleermuizen. De overige soorten zijn: bruinvis, tuimelaar, Europese hamster, eikelmuis, hazelmuis en egel. Hier bleef het bij. Ondanks de vele voorstellen is deze lijst nooit uitgebreid.

Na een onderbreking van bijna 60 jaar verkregen de vleermuizen weer een beschermde status. Dit demonstreert het voortschrijdende natuurbeschermingsbesef; niet alleen de nuttige dieren verdienen bescherming.

Wet bud

Op grond van de wet bedreigde uitheemse diersoorten (bud) zijn de in de Noordzee voorkomende dolfinensoorten beschermd. De meeste soorten zijn dwaalgasten, maar de vrij algemeen in de Nederlandse kustwateren voorkomende witsnuitdolfijn valt ook onder deze wet. Zo verkrijgt deze soort toch een beschermde status, ondanks dat men hem was vergeten op te nemen in de natuurbeschermingswet.

Planteziektenwet

Wellicht is de muskusrat geen zoogdiersoort, zoals biologen vermoeden, maar een planteziekte. Sinds 1952 regelt de wetgever zijn verdelging via de planteziektenwet. Hiertoe zijn circa 300 vangers in dienst van de provincien, die gezamenlijk per jaar ongeveer 300.000 muskusratten vangen. Grondeigenaren zijn verplicht de officiële muskusrattenvangers op hun gronden toe te laten. Het bezit van levende muskusratten is op grond van

De bosmuis is in Nederland onbeschermd. Hij valt onder geen enkele wet. Foto Arnoud van den Berg.

de plantenziektenwet verboden.

Bij het vangen van deze dieren wordt gebruik gemaakt van fuiken en klemmen. Dit zijn middelen, die voor jachtwetdieren sinds 1977 verboden zijn. Het argument daarvoor was, dat dieren die met klemmen worden gevangen een langzame, pijnlijke dood sterven.

Is dit nu een verwilderde kat of een huiskat die even op stap is? Foto Pieter Elbers.

Onbeschermde soorten

Van de circa 70 soorten zoogdieren, die in Nederland inheems zijn of zich blijvend hebben weten te vestigen, vallen er 20 onder geen enkel wettelijk regime. Ze kunnen op geen enkele wettelijke bescherming rekenen. Het zijn vooral de kleinere soorten die wegens hun schadelijkheid worden bestreden, zoals bruine rat, zwarte rat, woelrat of huismuis, maar ook soorten die in feite volkomen onschadelijk zijn zoals de spitsmuizen of de sterk bedreigde noordse woelmuis. Vrijwel alle muizensoorten vallen in deze categorie van onbeschermde soorten: alle woelmuizen (behalve muskusrat), alle ware muizen, alle spitsmuizen en de mol.

Exoten, dieren die door toedoen van de mens hier terecht zijn geko-

men, missen eveneens een wettelijke status. Of deze dieren bescherming verdienen is discutabel, maar ze zijn er nu eenmaal. Wasbeer, marterhond, muskusrat, Amerikaanse nerts en beverrat zijn opgenomen op de lijst van schadelijke exoten op grond van de jachtwet. Dit houdt in dat jagers ze mogen schieten. Over introductie van nieuwe soorten in de natuur is niets geregeld. In principe mag iedereen zijn overtollige grondeekhoorns of (erger) grijze eekhoorns in de natuur loslaten.

Het merkwaardige is dat de bever, die in 1988 in de Biesbosch geïntroduceerd werd, niet tevens een wettelijke bescherming heeft gekregen. Wie deze dieren vangt is waarschijnlijk niet strafbaar. De dieren zijn vrij levend dus het is niet eens zeker of dit vangen diefstal is.

Internationale verdragen

Nederland heeft zich bij een groot aantal internationale verdragen ter bescherming van plante- en diersoorten aangesloten. De meeste van deze internationale verdragen hebben alleen indirecte betekenis voor de bescherming van inheemse zoogdieren. De verdragen regelen intenties van regeringen, die moeten worden vertaald in nationale wetgeving. Dit gebeurt helaas lang niet altijd.

Voorbeelden van verdragen zijn de Conventie van Washington, die resulteerde in de wet bedreigde uitheemse diersoorten met de daarbij behorende soortenlijsten. Of de Conventie van Bern die, ondanks ondertekening door Nederland, hier tot nu toe nog tot niets heeft geleid. De das zou op grond van dit verdrag extra bescherming verkrijgen, maar de achteruitgang van zijn biotoop gaat onverminderd voort zonder dat de overheid ingrijpt. Een EG-Zoogdierrichtlijn bestaat helaas nog niet. Naar verluidt wordt er momenteel aan gewerkt.

Veranderingen in zicht?

Ambtelijke molens malen langzaam, zegt men weleens. Dit geldt in versterkte mate voor de verbetering van de natuurbeschermingswetgeving door het ministerie van landbouw. Er is halverwege de jaren tachtig een voorstel tot wijziging van de jachtwet geweest. Ook lagen er vergaande adviezen van de Natuurbeschermings-

Opname in de natuurbeschermingswet helpt niet tegen overreden worden. Foto Pieter Elbers.

raad om de soortenlijst behorend bij de natuurbeschermingswet sterk uit te breiden. Ook weinig verstrekkende verbeteringen, zoals opname van de sterk bedreigde noordse woelmuis of van de inmiddels uitgestorven otter in de natuurbeschermingswet, bleken onmogelijk. Men heeft zelfs geen kans gezien de aangekochte bevers enige wettelijke bescherming te geven. De enige noemenswaardige recente verbetering is de verlenging van de schoontijd voor de wezel.

De bescherming van de inheemse fauna zal in de toekomst worden geregeld in de flora- en faunawet. Alle veranderingen wachten op de komst van deze wet. Het ministerie van landbouw publiceerde in 1987 een voorontwerp van deze wet. Er kwam een inspraakronde en daarna is het stil geworden. Wellicht dat de hernieuwde belangstelling voor het milieu het (onlangs met de kreet natuurbescherming herdoopte) ministerie van landbouw, natuurbescherming en visserij aanzet tot meer activiteit.

Flora- en faunawet

De nieuwe flora- en faunawet brengt wetgevingstechnisch grote verander-

ing. De nieuwe wet vervangt jachtwet, vogelwet 1936, hoofdstuk 5 van de natuurbeschermingswet, wet bedreigde uitheemse diersoorten (BUD) en in een uitvoerbesluit bedreigde uitheemse dier- en plantesoorten. Voorts wordt de nuttige dierenwet buiten werking gesteld. Alleen de visserijwet 1963 blijft buiten schot. De muskusrat verdwijnt uit de plantenziektenwet. Met uitzondering van de vissen worden alle bepalingen en regels met betrekking tot inheemse en uitheemse plante- en diersoorten met de flora- en faunawet in één wet geregeld.

Nieuw is, dat alle inheemse zoogdiersoorten onder de flora- en faunawet gaan vallen. Verschillen in bescherming tussen zoogdiersoorten op grond van de jachtwet (eekhoorn) en de natuurbeschermingswet (hazelmuis) zijn er dan niet meer. Soorten, die niet worden bejaagd verkrijgen in het voorstel volledige bescherming. Op zwarte rat, bruine rat en huismuis na worden alle soorten in de flora- en faunawet ondergebracht. Deze drie

zullen straks net als thans wettelijke bescherming ontberen.

De wettelijke formuleringen en regelingen zullen gelijk gestemd worden. Wat dit betreft wordt het er eenvoudiger op. Echter, het voorontwerp is een soort optelsom van de oude wetten. In hoofdlijnen geldt, dat wat nu mag toegelaten blijft en wat nu verboden is verboden blijft. Diersoorten, die bejaagbaar zijn blijven dat, dus nog steeds geen volledige bescherming van roofzoogdieren. De nieuwe wet voorziet in een uitzetverbod voor exoten. Ook kent de nieuwe wet bepalingen om de stand van exoten (katoenstaartkonijn, grijze eekhoorn, beverrat, muskusrat, Amerikaanse nerts, grondeekhoorn, wasbeer) te beperken. Bovendien kan het bezit van levende exemplaren van bepaalde soorten (grijze eekhoorn) worden verboden. Ook de lijst van soorten, die de grondgebruiker op zijn erf mag vangen en doden, verandert (mol, veldmuis, bosmuis, woelrat, vos, verwilderde kat, Amerikaanse nerts, wasbeer, hermelijn, bunzing). Maar welke leek kent het verschil tussen aardmuis en veldmuis?

Ondanks dat deze flora- en faunawet nog niet brengt wat men heden ten dage verwacht (biotoopbescherming, ecologische principes), is het toch te hopen dat de wet er snel komt. Enerzijds kan via de Tweede Kamer nog getracht worden een aantal verbeteringen gerealiseerd te krijgen, anderzijds is doorbreking van de huidige windstilte belangrijk. Bovendien

brengt de nieuwe wet overzichtelijkheid. Dit is van groot belang voor de controle op de naleving, want wat heeft men aan mooie wetten als niemand zich eraan stoort?

De flora- en faunawet zal er niet voor het midden van de jaren negentig komen. Ondertussen schijnt het ministerie zelfs bezig te zijn een nieuw koninklijk besluit voor te bereiden om meer soorten onder de natuurbeschermingswet te plaatsen. Het betreft helaas alleen plante- en vlindersoorten, maar wellicht kunnen nog enkele zeldzame zoogdieren worden meegenomen, zoals otter, bever, das, noordse woelmuis en witsnuitdolfijn. Gezien de bedreigingen, waaraan deze soorten blootstaan, geldt het motto: hoe sneller hoe beter.

Literatuur

- Akkermans, R.W., 1988. De flora- en faunawet: Optelsom van oude wetten. *Politie Dier & Milieu* 63(5)
- Binsbergen, A.J., 1987. Vogelwet 1936. Tjeenk Willink, Zwolle.
- Brinkman, R. & R. Koreman, 1985. Integrale faunawetgeving. Rapport Rijksuniversiteit Utrecht.
- Kramer, Q.J.M., 1983. Jachtwet. Tjeenk Willink, Zwolle.
- Ministerie van Landbouw en Visserij, 1987. Voorontwerp Flora- en Faunawet. Landbouw & Visserij, Den Haag.
- Natuurbeschermingsraad, 1984. Herziening besluiten beschermde inheemse plante- en diersoorten. Rapport Natuurbeschermingsraad, Utrecht.
- Schimmel, H.J.W., 1974. Beschermde planten en dieren. Staatsuitgeverij, Den Haag.
- Veraart, J.A.J.M. & J. Plugge, 1977. Natuurbeschermingswet. Tjeenk Willink, Zwolle.

In de nieuwe flora- en faunawet wordt mogelijk een verbod op het bezit van grijze eekhoorns opgenomen. Foto Pieter Elbers.

● Nadere informatie over de wettelijke bescherming van de in Nederland voorkomende zoogdieren is te verkrijgen bij het ministerie van landbouw, natuurbescherming en visserij, directie natuur, milieu en faunabeheer, postbus 20401, 2500 EK Den Haag.

● In een volgend nummer van Zoogdier zal de wettelijke bescherming van zoogdieren in België verschijnen.